

חוברת לימוד והגות

נח

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "נח: שלוש הבריות של האדם": כמעט כל השיעור נסוב על הפסוק הראשון של פרשת נח, וכל מילה בו נהפכת ונבחנת. האדם שנברא, שנוצר ואחר כך נולד; וי"ו חסרה כדי שהעולם יתקדם; והרעיון הפותח את הפרשה: תולדותיו של אדם מתחילות בו עצמו.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת נח

01	התורה, האקטואליה שלנו
02	שלוש בריאות של האדם
03	וי"ו חסרה, הזדמנות לעולם
04	נקמתה המתוקה של הנשיות
05	ערומים, ולא יתבוששו
06	מה מוליד נח תחילה
07	"אלה": ריחו של עגל הזהב
08	איש ולא אדם
09	להתהלך את ה', או לפניו
10	הדמוקרטיה לפי התורה
11	מדוע ירצה ה' שיכירו בו?
12	שתיקתה של אשת נח

הצגה

השיעור הזה פותח לימוד רציף של הכתוב, שבוע אחר שבוע. עוד לפני שהוא קורא את הפסוק הראשון של פרשת נח, קובע הרב כלל של קריאה: דמויות ספר בראשית אינן דמויות מעבר רחוק. הן האבות, אלה שלקחו על עצמם לקבוע את ההיסטוריה של דורם.

השאלה

מדוע לקרוא את סיפורם של אדם, נח או אברהם כאילו הוא מדבר עלינו?

התשובה

"אלה תולדת נח" (בראשית ו, ט).

בכל אחד יש קצת מגורלו של אדם, מגורלו של נח, משאיפותיהם של אברהם, יצחק, יעקב, יוסף. אם לא לאורך כל החיים, הרי לפחות בתקופות — לפעמים יום, לפעמים שעה. כשאנו פותחים את ספר התורה, אין אנו מפרקים אפוא סיפור מן העבר: זו האקטואליה, זו שאנו חיים ביחיד וזו שאנו חיים בציבור.

כשם שציבור מפקיד את גורלו בידי מי שמגלם אידאולוגיה, כך אנו מפקידים את גורלנו בידי צדיק, ואנו כאן כדי לשרת אותו כשם שהוא משרת אותנו. אבל גם הצדיק עצמו אינו יכול לעשות כרצונו: העולם כולו שותף לסיפור הזה.

יש בחירה חופשית הנתונה לכל אחד, והיא שעושה את זכותו. מפעם לפעם היא מתוקנת, לפעמים נלקחת, כדי שהאדם יוכל לתקן את מסלול חייו.

מסקנת הרב

כשאנו לומדים את דברי התורה, בסיפורנו שלנו מדובר.

לקח לשולחן

באיזה סיפור בתורה כבר זיהינו את עצמנו? יאמר כל אחד באיזה רגע בחייו היה קצת נח, ובאיזה רגע קצת אברהם.

הצגה

התורה אינה מספרת פעם אחת בלבד על בואו של האדם לעולם. בפרק הראשון הוא נברא; בשני הוא נוצר מן העפר; בחמישי אדם מוליד בן "בדמותו כצלמו". הרב קורא בזה שלוש מציאויות של האדם.

השאלה

מדוע מספרת התורה שלוש פעמים על הולדת האדם — ומה משתנה מאחת לאחרת?

התשובה

"נעשה אדם בצלמו" (בראשית א, כו); "וייצר ה' אלוקים את האדם" (בראשית ב, ז); "ויולד בדמותו כצלמו" (בראשית ה, ג).

האדם הראשון נברא בצלם ובדמות, תכליתה של הבריאה כולה. הקב"ה משקיע בו את עצמו: "נעשה אדם", בלשון רבים — אתה האדם ואני, נעשה את האדם. האדם הזה הוא זכר ונקבה גם יחד, שנבראו בבת אחת: לא לפני, לא אחרי, בלי תלות של האחד באחר.

השני כבר אינו נברא, הוא נוצר מן העפר, ומקבל תודעת קיום שעליה יורכב הדיבור מאוחר יותר, כמו אצל הילד המרגיש לפני שהוא מדבר. אין ברכה האומרת "בורא את האדם", אלא "יוצר האדם": היצירה עושה אותנו לריבוי של אנשים ושל רגישויות, ולא עוד לדגם אחד.

השלישי נולד בצלם האדם, ולא עוד בצלם האלוקים. הפיקדון האלוקי הראשון נמצא בו, אבל המגוון הזה שאני מביא לעולם שותף לברית. כאן נכנסת הבחירה החופשית, שניתנה לאדם כדי להשלים יחד עם בוראו את מה שנברא.

מסקנת הרב

התורה אמרה לנו שיש באדם שלוש מציאויות.

לקח לשולחן

מה קיבלנו כמות שהוא, מה יצרנו בעצמנו, ומה אנו מעבירים "בצלמנו"? במשפחתנו, מה צריך להידמות לדגם אחד, ומה רשאי להיות שונה?

הצגה

המילה "תולדות" יכולה להיכתב בשתי וי"ן. בכל המקרא, אומר הרב, היא נכתבת מלאה רק פעמיים: בשמים ובארץ, ובמגילת רות. בכל מקום אחר חסרה וי"ו, לפעמים הראשונה, לפעמים האחרונה.

השאלה

אם תולדותיהם של בני האדם הן כמעט תמיד "חסרות", האם זה אסון?

התשובה

"אלה תולדות השמים והארץ" (בראשית ב, ד); "ואלה תולדות פרץ" (רות ד, יח).

הוי"ו היא אות האמת, האותנטיות, היציבות, התיאום בזמן ובמרחב: אות החיבור של ההווה. כשהיא חסרה, החיבור הזה לקוי, פגום.

ודווקא משום שהוא לקוי העולם יכול להתקדם. אילו היה העולם מושלם ולא היה עוד מה לעשות, היינו חיים מלאות בפסיביות גמורה: אין עוד מתח, והעולם לא היה מתקדם. חכמינו אף חלקו כבוד לדורות שפתחו לפנינו את דרך החטא, שאלמלא כן לא הייתה לנו שום זכות.

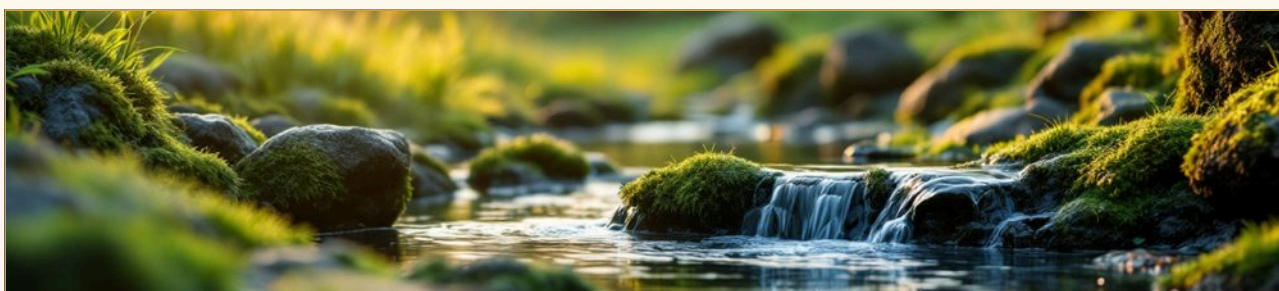
בין שתי ה"תולדות" המלאות — ראשיתה של ההיסטוריה העולמית ותכליתה המשיחית, המסתמנת דרך מגילת רות — יישארו תמיד אזורים אפלים, מטושטשים, המחייבים אותנו לחפש אור אחר כדי להתקדם.

מסקנת הרב

משמעות החסר היא שנותנת להיסטוריה את כל מלאות הווייתה.

לקח לשולחן

מה אצלנו נשאר "חסר" ומחייב אותנו להתקדם? האם פגם במשפחתנו כבר היה הזדמנות להתקדמות אמיתית?

הצגה

"לא טוב היות האדם לבדו". והרי האישה נבראה יחד עם האיש. מדוע צריך להפריד אותה ממנו אחר כך — ואין זה מעמיד אותה בתלות?

השאלה

מדוע הנשיות מופיעה רק לאחר מעשה, ומי — האיש או האישה — מרוויח מכך באמת?

התשובה

"לא טוב היות האדם לבדו" (בראשית ב, יח).

אל לו לאדם להישאר לבדו, שכן הוא עלול לראות את עצמו כאל ולא להגשים דבר בעולם הזה: הוא היה חי בגן עדן, בעולם שבו אין מושג של זמן ומרחב. בלי ההפרדה הזאת לא הייתה פתיחות, לא ביקורת, לא קנאת סופרים, לא עזרה, לא הכרה באחר. ממנה ייעשה הכול.

הופעת הנשיות נעשית אפוא לאחר מעשה, כשנוכחו שהאדם אינו יכול לחיות לבדו. מה שעשוי להיראות כמקטין — להיות תלויה בקטיעה מן הזכר — מתהפך לנקמה מתוקה: היא שנעשית אחר כך מקור הכול, המעיין, היא המבטיחה את התולדות.

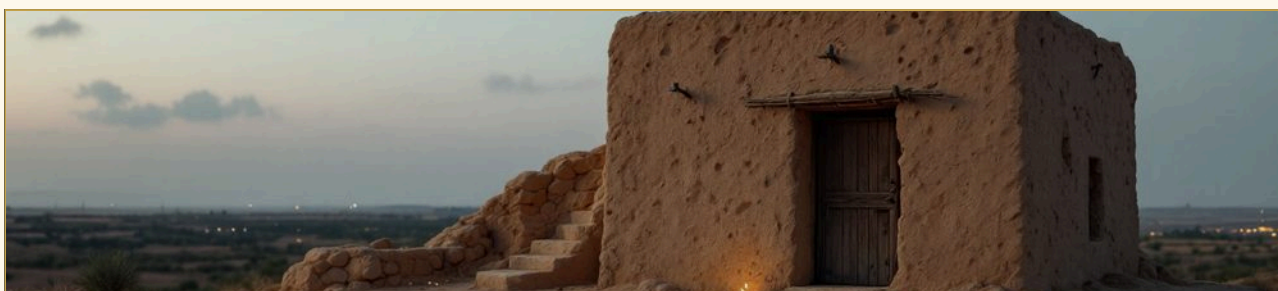
והתולדות האלה יהיו שלמות כשהתרומה באה מבחון, כמו בורעה של רות המואבייה: לא התכנסות בתוך עצמך, אלא פתיחות אל העולם שבחון.

מסקנת הרב

היא המקור, היא המבטיחה את התולדות, היא התולדות.

לקח לשולחן

מה לא היינו מגלים לעולם אילו נשארו לבדנו? יזכיר כל אחד אדם ששונותו הצמיחה אותו.

הצגה

לפני החטא אומר הכתוב על אדם ואשתו שהיו שניהם ערומים ולא התביישו. בדרך כלל קוראים בזה תמימות שאבדה. הרב קורא בזה דבר אחר: נקודת המוצא של החטא.

השאלה

היכן מתחיל חטאם של אדם וחוה, הרכה לפני הפרי?

התשובה

"ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבששו" (בראשית ב, כה); "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי" (בראשית ב, כג).

העירום, כל עוד אתה לבד בבית, אינו מפריע. המבוכה מתחילה כשאנו שניים וצנעתו של האחד אינה מכובדת עוד בידי האחר: עשו מן הצנעה מקום ציבורי, ערבבו את החיים הפרטיים בחיי האחרים. אז צריך בגד, צריך שכל אחד ימצא שוב איפשהו את חייו הפנימיים, את ביתו שלו.

אדם וחוה חיו בעולם ציבורי, בלי צנעה; לא עלה על דעתם לעשות לעצמם בית קטן להתייחד בו. והנחש, השוכן באדם, אינו מחכה אלא לרגעי החולשה: בשיאה של הקרבה הזאת הוא חודר כדי להרוס אותה.

ולהפך, הדיבור הראשון של האדם פורץ כשהוא מוצא את האישה מולו: "עצם מעצמי". כל עוד אין תודעת האחר כופה את עצמה, נשארים בעולם של אלימות ושל אי־הכרה.

מסקנת הרב

תודעת האחר ביחס לעצמי היא נקודת המוצא של ההיסטוריה.

לקח לשולחן

האם לכל אחד אצלנו יש מקום, זמן, חלק בחיים השייך רק לו? מה אנו עושים כדי לכבד את צנעתו של האחר, גם בבית שבו חולקים הכול?

הצגה

הפרשה נפתחת בתולדותיו של נח. הקורא מצפה לשושלת יוחסין: הוא מקבל דיוקן של אדם. הרב נעצר על המילים הראשונות האלה, ועל המילה הקטנה "אלה" המציגה אותן.

השאלה

מה מוליד אדם תחילה, אם לא את ילדיו?

התשובה

"אלה תולדת נח איש צדיק" (בראשית ו, ט); חכמינו: תולדותיהם של צדיקים — מעשיהם.

אין היסטוריה שנעשית בלי תולדות, והכול מושקע בילדים ובנכדים: זו ההצלחה הטובה ביותר של החיים. אבל לימדנו שתולדותיהם של צדיקים הן מעשיהם. אנו מולידים את עצמנו, מגשימים את עצמנו, והגשמה עצמית זו היא ההיסטוריה שלנו, של הקהילה שלנו ושל העולם.

מה שנח מוליד אינו אפוא תחילה ילדיו: הוא עצמו. צריך להגשים את עצמך בתוך קליפתך, בחייך הפרטיים, בצנעתך. הילדים יהיו מה שעשיתי מעצמי, ולא מה שתכננתי בשבילם מחוץ לעצמי.

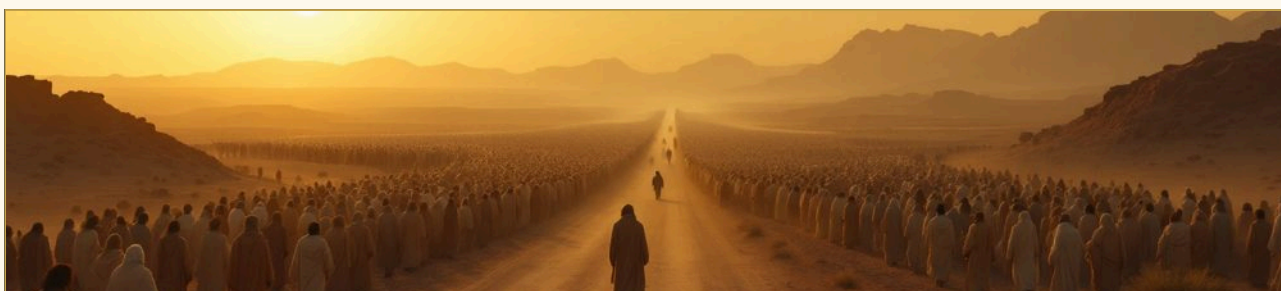
והמילה "אלה" מתעלמת ממה שקדם: זו נקודת מוצא חדשה. יש שרשרת של ההיסטוריה, אבל אפשר להימצא בחוליה או בחלל שביניהן. הדורות שהתורה העבירה לפנינו לפני נח היו סיפורים שלא הושלמו, שנשארו בחלל שבשרשרת.

מסקנת הרב

קודם כול צריך להגשים את עצמך.

לקח לשולחן

מה רואים ילדינו ממה שאנו עושים מעצמנו, מעבר למה שאנו דורשים מהם? ואיזו "התחלה חדשה" רוצה כל אחד לעשות השנה?

הצגה

הרב מביא העזה של חכמינו: המילה "אלה" היא כעין צורה מוקטנת של "אלוקים" — ואת המילה הזאת אנו פוגשים בקריאת עגל הזהב: "אלה אלהיך ישראל". מדוע נודף מן המילה הקטנה הזאת ריח של עבודה זרה, ומדוע מופיע נח דווקא כאן?

השאלה

מדוע ללכת אחר ההמון, אחר המספר, אחר הזרם, כבר הוא צורה של עבודה זרה?

התשובה

"אלה אלהיך ישראל" (שמות לב, ד); "ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו" (בראשית ו, ב).

כשמרבים בכמות, מרבים בכיוון העבודה הזרה: כשהולכים אחר זרמו של כל הבא, של כל אידאולוגיה, של כל פילוסופיה, בלי לחיות מבפנים את מה שאנחנו. כך עשה העם בעגל: ברגע של ייאוש נכנע לכל מנהיג, לכל פילוסופיה, כדי שיהיו לו נקודות אחיזה.

ונח מופיע כשהחברה מתרבה ותחושת הייחוד אובדת: נעשים מספר, אלמוני. מה שחשוב אז הוא לקחת כל אישה שרוצים; הצניעות מידרדרת לפריצות. שוב הכמות גוברת על האיכות — הדרך שבה שלטונות מסוימים מסיטים עמים ממסלולם בפתיחת כל הסכרים, בחסות של "הנח לזה לקרות".

אז הקב"ה מתעשת. הוא אינו מתחרט: הוא שם את יהבו לא עוד על החברה כולה אלא על האיכות, על צדיק הדור — לא מי שחי כמלאך, אלא מי שיש לו מסר לתת ואיוון חיים להציע.

מסקנת הרב

צריך לשנות את תוכנית ההנהגה.

לקח לשולחן

אילו הרגלים אנו מקיימים רק משום ש"כולם עושים כך"? ובאיזה תחום יש לנו האומץ להיות איכותיים ולא רבים?

הצגה

הפסוק אומר על נח שהיה "איש צדיק תמים" — "בדורותיו". ושמו עצמו, נח, בא ממילה שהרב מסרב לתרגם כנחמה או כחרטה: הוא שומע בה שינוי כיוון.

השאלה

מדוע עדיף להיות איש מלהיות אדם, ומה פירוש להיות תמים "בדורותיו"?

התשובה

"נח איש צדיק תמים היה בדרתיו" (בראשית ו, ט).

להיות "אדם" פירושו לקחת על עצמך את בעיות האנושות כולה: זה מעבר ליכולותינו. מול האדם עומדת האדמה, המזכירה לו שהוא מוגבל בזמן ובמרחב; מול האיש עומדת האישה. התואר "איש" קורא לאחריות, לאישיות. משה הוא "איש": מה שמעניין אותו יותר מכול הוא גורל עמו. די לדבר בגבוהה על גורל האנושות: התחל בגורלך, בגורל משפחתך, בגורל החברה שלך.

"תמים" אין פירושו תמים־דעת. השלמות קיימת רק בראש: לכל אחד מגרעותיו, כל אחד סובל מחסרון, ולמרבה המזל, שכן כך נעשה חילופין ומתחלקות אחריות. "תמים" נשאר קו מנחה, אמת מידה, אבל ביחס לעצמך, ליכולותיך שלך.

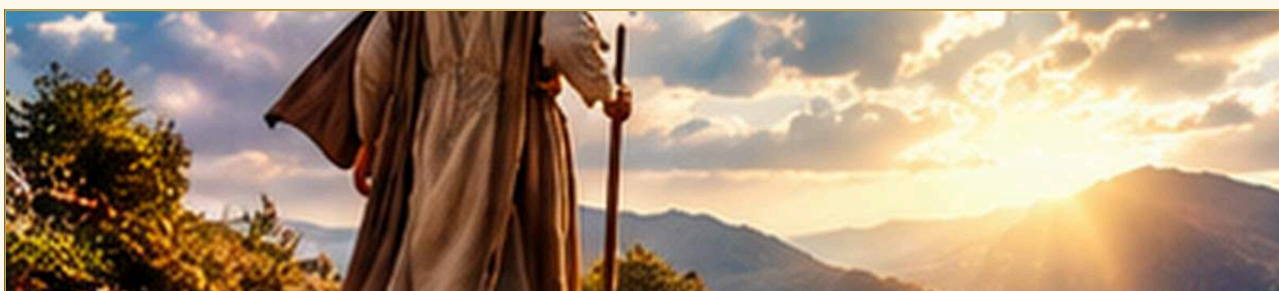
ותמיד ביחס לדורו. בדורו של אברהם היה האתגר גדול יותר: נח היה מתמודד עמו, או מוותר עליו, משום שהיה גדול ממנו.

מסקנת הרב

צריך להצטמצם במה שאפשר להגשים, במה שאפשר לעשות, במה שאפשרי.

לקח לשולחן

לעתים קרובות אנו משווים את עצמנו לדורות אחרים ולחיים אחרים. מהי הדרישה הנכונה לי, במקומי, באמצעי? ומה אנו דוחים כשאנו מדברים בגבוהה על גורל העולם?

הצגה

הפסוק אומר שנח "את האלוקים התהלך". על אברהם יאמר שהתהלך לפני ה'. ורש"י מביא שנח לא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים. אחד השומעים מצביע על הפרדוקס: כיצד יכול מי שמתהלך עם ה' לפקפק?

השאלה

מה מבדיל בין המתהלך עם ה' למתהלך לפניו — ומדוע חיכה נח עד הרגע האחרון?

התשובה

"את האלוקים התהלך נח" (בראשית ו, ט); רש"י על בראשית ז, ז: לא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים.

להתהלך עם אלוקים פירושו קפדנות כלפי עצמך וחסד כלפי אחרים. עם עצמך אין להיות סלחן: יש להיות תובעני. אין מבקשים מחילה על הטעויות, מתקנים אותן, משפרים את דרכיך.

אבל ללכת יד ביד עם ה' — על כך אפשר לבוא אליו בטענה. עדיף להיות מסוגל להכריז בדרך על בואו של ה' מאשר לאחוז בידו משום שבלעדיו לא היית שומר על שיווי משקלך. ללכת לפניו פירושו להתקדם בביטחון ובשלווה רבים יותר, בלי פחד לכרוע, למעור, ליפול.

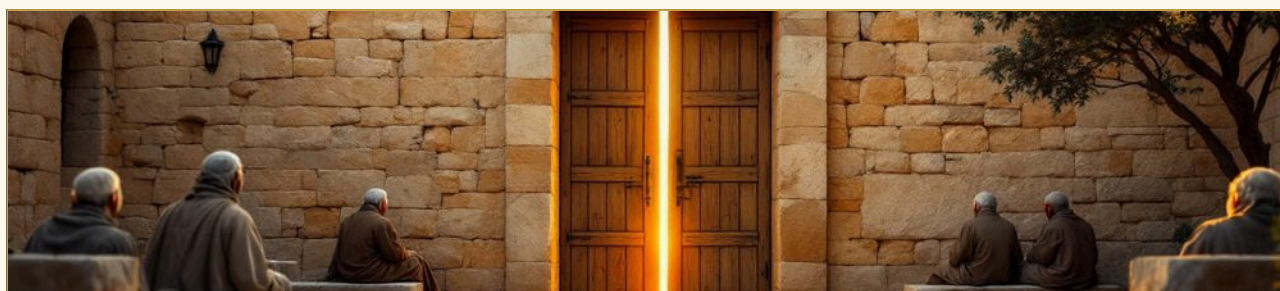
ובעניין התיבה: בדר"ש בין האדם למוחלט יש תמיד, ברקע, אתגר המוטל על האחר — נראה עד היכן תלך. נח לא האמין שה' ישמיד את מעשה ידיו: זה היה כישלונו של המעשה. קשה, אפילו לאמן, לקרוע את התמונה שהשקיע בה אנרגיה רבה כל כך. לכן חיכה נח עד הרגע האחרון, ואז, באין ברירה אחרת, נכנס אל תיבתו.

מסקנת הרב

אין לבקש מחילה על הטעויות, יש לתקן אותן.

לקח לשולחן

באיזה תחום אנו אווזים ביד של משהו, משום שאיננו מעזים להתקדם לבד? ואיזו טעות רק ביקשנו עליה מחילה, במקום לתקן אותה?

הצגה

אחד השומעים מזדעק: הרב נשמע כאומר שדמוקרטיה פירושה "כל אחד עושה מה שהוא רוצה". דמוקרטיה, הוא מקשה, פירושה לאפשר לכל אחד לפעול במסגרת כללים מוגדרים. האם דיבר הרב על דמוקרטיה, או על אנרכיה?

השאלה

היכן עובר הגבול בין חברה חופשית לבין חברה שבה כל אחד עושה כרצונו?

התשובה

"הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם" (דברים א, יג).

הרב לא דיבר על דמוקרטיה אלא על אנרכיה: זו של ימי נח, כשהאדם נכנע לפלורליזם של הוויה שבו כל אחד עושה מה שהוא רוצה, כפי שהוא רוצה. זה עולם הפריצות שהחברה שלנו חיה בו במידה מתקדמת מאוד — ואין זה חדש.

הדמוקרטיה כפי שהתורה מבינה אותה היא מה שמשה מבקש מן העם לפני הכניסה לארץ ישראל: פנו אל אנשים אחרים, חכמים, נבונים, בעלי מידות, המסוגלים להיות מופת לחברה, ושימו אותם בראשכם — ולו רק כדי שיהיו המבקרים המוסריים של החברה שלכם.

במבנה הזה כל אחד מגשים את עצמו בדרכו, לפי רגישותיו, אפשרויותיו, יכולותיו. אבל החירות אינה בו הפקרות: התורה צפתה את גבולותיה.

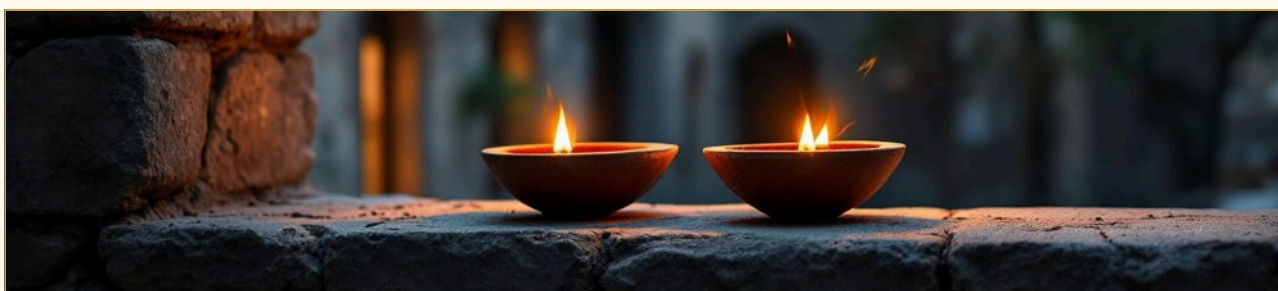
מסקנת הרב

יש מחסומים, יש מעקות.

לקח לשולחן

מהם ה"מחסומים" של ביתנו, ומי הציב אותם? מי סביבנו ראוי להיות מופת, ומדוע?

מדוע ירצה ה' שיכירו בו?

הצגה

שאלה שנייה של אותו שומע: אם העולם היה מושלם, מדוע ברא אותו ה' כדי שייעשה בלתי מושלם? ובעיקר, מדוע יהיה זקוק לעולם, ולכך שיכירו בו? הרב מתחיל בהודאה שהמילה עצמה שבה משתמשים לכנותו מפריעה לו.

השאלה

האם ישות כל-יכולה זקוקה להכרתנו?

התשובה

חכמינו: נתאווה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים.

הרב אומר שהמילה מביכה אותו, משום שהיום נותנים לה נימה מעט אלילית. הוא מדבר על הרוח הנעלה, הכל-יכולה, שוויתרה על כוחה לטובת האדם: לבד אין שום הכרה, אין עולם. הקב"ה לא רצה בעולם שבו האדם, פסיבי, יהיה רק נתינו ולא שותפו במעשה בראשית.

אבל ההכרה הזאת אינה הולכת מן הנתין אל המלך. היא הולכת מן האזרח אל האזרח האחר. נניח לקב"ה, נדבר בינינו: אתה רוצה שאכיר בך, לא כן? ההכרה ההדדית הזאת יכולה להיעשות רק דרך מוחלט המשותף לנו, למרות קטנוניותנו, חיינו הצרים ורגישותינו השונות.

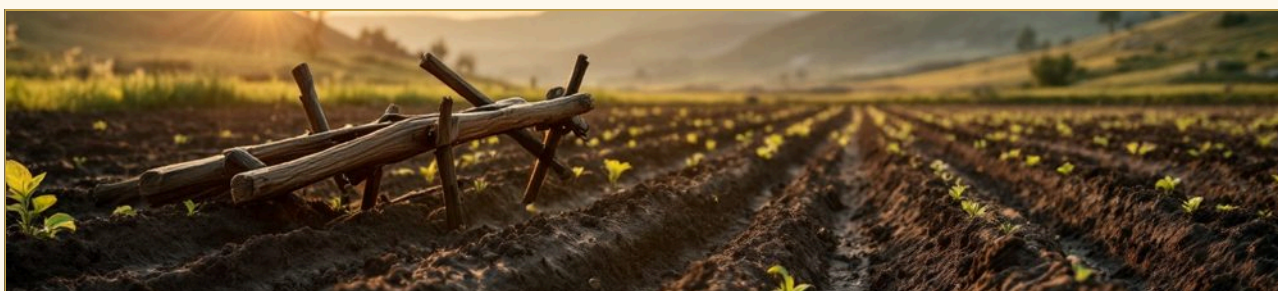
הקב"ה רצה לשכון כאן למטה, ולא להישאר בספירות העליונות. הגשמתו בעולם הזה היא נוכחותו: כך, באחר, בי.

מסקנת הרב

ההכרה אינה של הנתין כלפי המלך.

לקח לשולחן

מי בשולחן הזה מחכה שיכירו בו, ולא הכירו בו די? יאמר כל אחד לאחר מה הוא מכיר בו.

הצגה

אחת השומעות תמהה: הפרשה מדברת על בריאת העולם מחדש, זו שהייתה צריכה להיות סמלה, אשת נח, נעלמת. אין חוה, אין שרה: כלום. הרב משיב שהשתיקה הזאת מכוונת בכתוב.

השאלה

מדוע שותקת אשת נח, וכיצד לקרוא את המילים "והוא ימשל בך"?

התשובה

"ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך" (בראשית ג, טז).

הרב נותן ראשית תשובה: אשת נח לקחה ברצינות את הדבר שנאמר לאישה אחרי החטא, "והוא ימשל בך". אבל יש לתקן את הקריאה הזאת: אין הכוונה לכפות את רצונך, אלא להיות לאחר דוגמה, מופת — המילה "ימשל" קרובה ל"משל", לדוגמה. השתיקה הזאת תחזור במקום אחר: אצל אברהם, שרה משמיעה את קולה רק בעניין בנה.

ומהי זכותו של נח? אומרים שהמציא את המחרשה. אין זו זכות טכנית: זכותו בכך שעמד נגד קללת האדמה, שרצה לנטרל אותה ולתת לה משמעות חיובית, בהפנותו אותה אל עיצוב האדם ואל הגשמת אישיותו.

מסקנת הרב

אין לראות בגירוש האדם מגן עדן עונש, אלא רצון לתקן.

לקח לשולחן

במשפחתנו, האם הסמכות עוברת דרך הפקודה או דרך הדוגמה? ואיזו "קללה" — קושי, כישלון — ידענו להפוך להזדמנות לגדול?